
МЕШКО Г.М.,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль

МЕШКО Г.О.,
студентка Інституту соціології,
психології та соціальних
комунікацій,
Національний педагогічний
університет
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

ЕМОЦІЙНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ УЧНІВ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

У статті розкрито роль емоційного складника у навчальній діяльності учнів. Обґрунтовано можливості підвищення навчальних досягнень учнів, результативності навчання через забезпечення емоційного благополуччя школярів на уроці. На основі результатів проведеного дослідження проаналізовано причини емоційного дискомфорту дітей у школі й окреслено шляхи забезпечення емоційного благополуччя учнів і формування їх емоційного здоров'я.

Ключові слова: емоційне благополуччя учнів, причини емоційного дискомфорту, шляхи забезпечення емоційного благополуччя, успішність навчання.

В статье раскрыта роль эмоциональной составляющей в учебной деятельности учеников. Обоснованы возможности повышения учебных достижений учеников, результативности обучения путем обеспечения эмоционального благополучия школьников на уроке. На основе результатов проведенного исследования проанализированы причины эмоционального дискомфорта

© Мешко Г.М., Мешко Г.О., 2014

детей в школе и определены пути обеспечения эмоционального благополучия учеников и формирования их эмоционального здоровья.

Ключевые слова: эмоциональное благополучие учеников, причины эмоционального дискомфорта, пути обеспечения эмоционального благополучия, успешность обучения.

The role of emotional component in the training of pupils is exposed in the article. The state of the problem of emotional teaching, the impact of emotions on different components of training is analysed in psychological and pedagogical science. The possibilities of increase of educational achievements of students, effectiveness of training, through providing the emotional prosperity of students in the classroom are grounded. For the research of the state of emotional prosperity of students and the reasons of their emotional discomfort at school the specially designed questionnaire and methodology to study the characteristics of mental state, created by L. Kurganskyi with colleagues is used. The results of conducted questioning are presented in the article. On the basis of results of the research the reasons of emotional discomfort of children at school are analysed and the ways of providing of emotional prosperity of students and forming of their emotional health are outlined. The aspects of work, that are important for the improvement of emotional prosperity of students in the learning process in terms of activity of school psychological service, the institute of class guidance, school administration, in relation to creation of psychologically safe educational environment at school are determined.

Key words: emotional prosperity of students, the reasons of emotional discomfort, the ways of providing of emotional prosperity, effectiveness of studies.

Постановка проблеми. Як відомо, емоційні стани завжди супроводжують свідомість людини, тому можна стверджувати, що сприйняттю предметів, явищ, людей обов'язково передують емоції чи почуття. Ці стани також регулюють ефективність процесу пізнання. З емоціями та почуттями тісно пов'язана мотиваційна сфера людини. Емоції суттєво впливають на мотивацію навчання.

Емоційний клімат, що формується в процесі навчальної діяльності, визначає її результат. Найкраще впливають на результативність навчання позитивні емоції, але важливими є й

негативні, адже вони сприяють прагненню особистості до постійного вдосконалення. Визначаючи в певній мірі мотивацію навчання, емоційна сфера учня, активізує його пізнавальну діяльність, формує інтерес до навчання [1]. Тому важливим є створення умов, які б забезпечували емоційне благополуччя учнів на уроці, що неодмінно буде сприяти покращенню їх навчальних досягнень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психолого-педагогічній науці велика кількість досліджень присвячена вивченню проблеми емоційності навчання, впливу емоцій на різні компоненти процесу

навчання (А. Белкін, О. Беляєв, О. Бондаренко, В. Вілюнас, А. Гаврілова, Д. Гоулмен, В. Громовий, М. Корольчук, Ю. Кулюткін, О. Кульчицька, Д. Маєр, П. Саловей, Л. Тарабакіна, О. Тихомиров, М. Фоміна, П. Якобсон та ін.), суті і моделі благополуччя людини, зв'язкам між характеристиками особистості і суб'єктивним відчуттям благополуччя (Р. Емонс, І. Діннер, К. Ріф, К. Кіз, Г. Фейст та ін.). Однак, робіт, спеціально орієнтованих на дослідження можливостей підвищення результативності навчання через забезпечення емоційного благополуччя учнів, недостатньо. До того ж особливості життя сучасної школи вносять свої корективи у вирішення цієї проблеми на практиці та вимагають нових наукових розробок у цьому плані.

Пізнавальні процеси, що розгортаються в процесі навчання, майже завжди супроводжуються позитивними і негативними емоційними переживаннями, які виступають як значущі детермінанти, що обумовлюють його успішність. Це пояснюється тим, що емоційні стани і відчуття здатні регулювати як процеси сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, так і інтереси, потреби, мотиви. У кожному пізнавальному процесі можна виокремити емоційну складову. Пізнавальна діяльність дещо гальмує емоційне збудження, додаючи йому спрямованість і вибірковість. Позитивні емоції закріплюють та емоційно забарвлюють найбільш вдалі і результативні дії, що виникають у процесі виконання учбових завдань. Особливо важливим є почуття радості від самого процесу пізнання, інтересу при вивченні якогось явища чи предмета, а також здивування, що спричинюється чимось незвичайним або новим [3].

Встановлено, що емоції обумовлюють динамічні характеристики пізнавальних процесів (тонус, темп діяльності, налаштування на той або інший рівень активності) та спонукають до відповідних дій [6, с. 160].

Емоції, пов'язані з навчанням, най-

частіше поділяють на дві групи — позитивні і негативні. Модальність емоцій, що супроводжують навчальну діяльність, і формує емоційний клімат уроку, який є запорукою забезпечення благополуччя учнів у процесі навчання. Атмосфера емоційного комфорту в процесі навчання включає такі компоненти: позитивні емоції, пов'язані зі школою і перебуванням у ній; позитивні емоції, обумовлені рівними, діловими стосунками школяра з вчителями, відсутністю конфліктів; емоції, пов'язані з розумінням кожним учнем своїх можливостей у досягненні успіхів у навчанні; позитивні емоції, пов'язані з новим навчальним матеріалом; позитивні емоції, що виникають при оволодінні учнями прийомами самостійного здобування знань. До емоційного клімату уроку завжди входить певна кількість емоцій, що мають негативну модальність.

Психологічно благополучною можна вважати дитину, яка розуміє, чого вона хоче, до чого прагне; вміє прогнозувати бажаний результат, а також можливі шляхи його досягнення; може самостійно оцінити ефективність власної діяльності і відкоригувати її можливі вади; отримує задоволення як від самого процесу навчання, так і від його наслідків [2]. Зазначимо, що суб'єктивне відчуття благополуччя визначається як функція, що залежить від почуття радості-щастя чи суму-страху, які переживає дитина. Науковці виділяють ще один компонент суб'єктивного благополуччя — задоволеність життям. К. Ріф і К. Кіз [5, с. 85] запропонували альтернативну модель відчуття благополуччя, вважаючи, що її компонентами є інші параметри, в тому числі автономність, вміння взаємодіяти з середовищем, особистісний ріст, позитивні стосунки з іншими, наявність мети в житті й адекватна самооцінка. Г. Фейст і його колеги [5, с. 86] зазначають, що суб'єктивне відчуття благополуччя може бути як причиною, так і наслідком повсякденних нега-

раздів і стану фізичного здоров'я. Із суб'єктивним відчуттям благополуччя пов'язані деякі особистісні фактори, такі як позитивна самооцінка, внутрішній локус контролю і екстраверсія. Негативний афект пов'язаний з компонентами тривожності, а саме із сприйнятливістю до чужого впливу, схильністю відчувати почуття вини і напруженість. Саме тому нейротичні інтроверти дуже погано відчувають себе у школі.

Учитель і учень матимуть проблеми в налагодженні взаєморозуміння, якщо емоції учнів стримувати або якщо буде накладене табу на їх вільне виявлення. Відкрите спілкування вчителя і учня базується на емоційній свободі, яка допомагає дитині бути собою, бути природною і справжньою у стосунках з іншими. Менші діти легше виявляють свої емоції, як позитивні, так і негативні. Старші діти частіше приховують біль, не показують своїх переживань. Лікарі минулого говорили, що емоційне напруження, не усунуте сльозами, примушує «плакати» внутрішні органи. Тому дитина потребує постійного супроводу навчального процесу позитивними емоційними переживаннями.

Мета статті полягає в обґрунтуванні можливостей підвищення навчальних досягнень учнів через реалізацію шляхів покращення їх емоційного благополуччя у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У рамках емпіричного дослідження емоційного благополуччя учнів під час навчання ми провели спеціальне опитування школярів. Для цього було використано спеціально розроблену нами анкету, а також методику для вивчення особливостей психічного стану, розроблену Л. Курганським зі співробітниками [4, с. 190-193]. Дослідженням було охоплено 130 учнів старших класів шкіл м. Тернопіль. Під час обстеження учні за запропонованим переліком ознак мали можливість оперативно оцінити свій психічний стан за такими показни-

ками, як психічна активація, інтерес, емоційний тонус, напруга, комфортність. Аналіз отриманих даних засвідчив, що в більшості учнів (78,4%) показники емоційного комфорту навіть не досягають середнього рівня. Низький ступінь психічної активності, інтересу характеризує психічний стан більшості школярів (67,7%). При цьому переважають середній і високий ступені вираження напруги (сукупно 53,1% опитаних).

На питання анкети «Чи комфортно і затишно ви відчуваєтесь у школі?» відповіли «так» 43 учні (33,3%), «інколи» — 26 учнів (20%), «ні» — 61 учень (46,9%). Кожен із опитаних учнів вказав один чи кілька навчальних предметів, на уроки з яких вони поспішають із задоволенням (це вимагалось наступним питанням анкети). Причини цього вони називають різні (цікавий предмет, вчитель цікаво пояснює, добрий учитель, справедливий учитель і т.п.). Характерною є висока успішність учнів з цих предметів.

Відповідаючи на питання «Чи переживали ви ситуацію успіху на уроці?», половина учнів, що брали участь в обстеженні (50%), вибрали варіант відповіді «ніколи», 18,5% опитаних переживають цю ситуацію «інколи», і лише третина «часто» переживають ситуацію успіху на уроках.

Результати анкетування свідчать, що у 30,8% опитаних учнів на уроках часто бувають розчарування. Серед причин розчарувань учні називають такі: необ'єктивне оцінювання, непосильність завдань, нецікаве та малозрозуміле пояснення вчителя, постійне приниження з боку вчителя, упереджене ставлення до учнів, небажання вчителя зрозуміти учня і т.п. Деякі учні досить цікаво сформулювали причини своїх розчарувань, наприклад: «Учительці байдужий я і мої проблеми»; «Не люблю, коли грублять учням»; «Терпіти не можу, коли вчителі безвідповідально ставляться до роботи, до учнів»; «Лицемірство вчителя викликає в мене алергію»;

«Учитель самозакоханий і до учнів йому байдуже»; «Учителька забуває, що я також людина» тощо.

Ми також спостерігали за діяльністю вчителів, які викладають у класах, де проводилось опитування. Результати дослідження засвідчили тісний зв'язок емоційного благополуччя учнів з їх активністю та успішністю у навчанні, з особистісною спрямованістю взаємодії вчителя з учнями, його емоційною культурою. Було виявлено, що успішність учнів суттєво вища з тих предметів, на які вони йдуть із задоволенням, там, де відчувають ситуацію успіху.

Вагомий вплив на створення емоційного благополуччя учня на уроці мають його стосунки з вчителем. На запитання анкети «Чи впливають на твоє ставлення до предмета твої стосунки з учителем?» із 130 опитаних учнів-старшокласників 86 респондентів (66,2%) відповіли: «Так, впливають». На уточнююче питання «Як саме?» відповіді у більшості випадків були такими:

- якщо погані взаємини з учителем, то і предмет стає для мене не цікавим;
- учителі неоднаково ставляться до всіх учнів. У багатьох вчителів є «любимчики», а я до «любимчиків» не належу;
- мені складніше вчити той предмет, з учителем якого в мене склались погані взаємини;
- якщо вчитель не подобається, то не можу зосередитись і думати про урок. Ніяк не можу дочекатися кінця уроку;
- якщо вчитель погано до мене ставиться, то я не готуюсь до уроку так, як потрібно;
- якщо вчитель мені подобається, то я з охотою йду на урок, і мені тоді більше подобається цей предмет.

Аналіз результатів дослідження цієї проблеми дав змогу виокремити чинники, що погіршують емоційне благополуччя учнів:

- перевантаженість, перевтома шко-

лярів, інтенсифікація навчального процесу, невідповідність методик і технологій навчання віковим і функціональним особливостям дітей;

- хронічне відчуття дитиною неуспіху;
- низький рівень загальної культури педагога, його професійної майстерності (порушення норм педагогічної етики, неправильне використання прийомів педагогічного впливу, упереджене ставлення до окремих учнів, неправильна оцінка знань і поведінки школярів, незнання індивідуально-психологічних особливостей вихованців, нерозуміння їх внутрішнього світу і психічних станів);
- стресова тактика педагогічних впливів;
- психологічне насилля над учнями, маніпулювання ними;
- відсутність сприятливого психологічного клімату в учнівських і вчительських колективах, де має місце заздрість, мстивість, нездорова конкуренція і т.п.;
- неадекватна самооцінка, високий рівень тривожності учнів;
- нерациональна організація навчальної діяльності учня, невміння дитини вчитися.

З урахуванням вищезазначеного ми окреслили шляхи підвищення рівня емоційного комфорту учнів у сучасній школі:

1. Запровадження у практику роботи школи здоров'язберезувальних технологій навчання і виховання, валеологічних технологій педагогічної взаємодії, контроль за рівнем фізичних та емоційних навантажень як учнів, так і вчителів. На сьогодні потрібні ґрунтовні педагогічно-гігієнічні дослідження щодо оцінки і нормування навчального навантаження в середніх загальноосвітніх закладах з метою попередження захворюваності дітей, збереження і зміцнення їх здоров'я.

2. Побудова навчально-виховного

процесу на засадах педагогіки успіху й оптимізму. Успіх у навчанні — єдине джерело внутрішніх сил дитини, що породжує енергію для подолання труднощів і бажання вчитися. Педагог повинен уміти сформулювати в учня надію на успіх, надавати йому допомогу в духовному зростанні.

3. Підвищення емоційної культури педагога, рівня його емпатійності, розвиток його психологічної пильності, соціально-психологічної компетентності. Без емоційної культури педагога, його психологічної пильності неможливо створити ситуацію успіху як для дітей, так і для самого вчителя.

4. Створення безпечного освітнього середовища у школі, атмосфери толерантності, педагогічна підтримка учнів у процесі навчання, антистресовий менеджмент. У школі повинен панувати конструктивний діалог компетентного педагога з учнем, демократичний стиль спілкування, сприятливий психологічний клімат в учнівському та педагогічному колективах.

5. Розвиток емоційного інтелекту учнів, оволодіння ними технікою саморегуляції емоцій, способами «емоційного фітнесу». Ще в шкільні роки в учнів потрібно формувати емоційну грамотність, допомогти їм в оволодінні методиками, які допоможуть ефективно управляти власними емоціями.

6. Робота зі зміцнення здоров'я учнів і професійного здоров'я педагогів. Це, насамперед: превентивне лікування, формування культури здоров'я особистості учнів, формування саногенного мислення як педагогів так і учнів, підвищення рівня їхньої стресостійкості тощо.

7. Формування в учнів гнучкого стилю учбової діяльності, раціональна її організація. Основна мета вчителя — створити умови, що стимулюють творчу активність й самостійність, які дозволяють сформулювати в кожного учня усвідомлений, адекватний відповідний його природним особливос-

тям індивідуальний стиль навчальної діяльності.

8. Єдність зусиль школи і сім'ї щодо створення умов для збереження і зміцнення емоційного здоров'я школярів, підвищення психологічної культури батьків. Для підвищення психологічної культури батьків доцільними є: батьківський всеобуч (лекції, бесіди, круглі столи, обмін досвідом сімейного виховання), включення питань формування емоційної культури батьків (а не тільки дітей) до програми діяльності класного керівника, висвітлення названої проблеми у мас-медіа, складання «Пам'яток для батьків» і т.п. До свідомості батьків необхідно довести твердження, що всі рівні організму дитини (ментально-духовний, емоційно-психічний, фізичний) повинні бути в гармонії.

Для успішної реалізації цих шляхів, на нашу думку, важливі, як мінімум, чотири аспекти, які повинні бути враховані для покращення емоційного благополуччя учнів:

1) просвітницька і психокорекційна робота шкільного психолога з учнями та педагогами (індивідуальні бесіди, тренінги, психологічні ігри, випуск різноманітних пам'яток для вчителів і учнів та інше);

2) підвищення ефективності роботи класного керівника зі створення сприятливого психологічного клімату в учнівському колективі (рольові ігри, години спілкування, використання елементів тренінгу і т.п.);

3) діяльність адміністрації школи щодо створення психологічно безпечного освітнього середовища у навчальному закладі;

4) покращення психологічного клімату шкільного колективу.

Висновки. Для створення умов емоційного комфорту дитини, збереження її здоров'я й гармонізації особистості необхідною є психотерапевтична зорієнтованість педагогічного процесу. Це під силу лише емоційно обдарованим педагогам, які вміють бути у злагоді зі своїми почуттями і

враховувати почуття інших, створювати навколо себе ауру добра і доброзичливості. Створення таких умов невід’ємно пов’язане з наявністю у школі антистресового менеджменту, що зможе вберегти від емоційної інтоксикації всіх учасників навчально-виховного процесу і створити школу

психологічного комфорту і благополуччя.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у виявленні гендерних відмінностей та особливостей прояву залежності успішності навчання від емоційного благополуччя дітей різних вікових груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Э. Изард. – СПб.: «Питер», 2000. – 464 с.
2. Корекційна робота педагога / Упорядник О. Главник – К.: Шкільний світ, 2002. – 112 с.
3. Кульчицька О.І. Значення почуттів у формуванні пізнавальної активності учнів / О.І. Кульчицька // Початкова школа. – 1988. – № 1. – С. 14-18.
4. Психодіагностика: коллекция лучших тестов / О.Н. Истратова, Т.В. Эксакусто. – Ростов н/Д: Феникс, 2005. – 375 с.
5. Фернхем А., Хейвен П. Личность и социальное поведение. – СПб.: Питер, 2001. – 320 с.
6. Шиянов Е.Н. Развитие личности в обучении / Е.Н. Шиянов, И.Б. Котова. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 288 с.